

Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*, YKY Yayınları, İstanbul, 2020.*

Yunus ARİFOĞLU**

1. Giriş

Haşim Şahin'in *Dervişler, Fakihler, Gaziler*, "Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)" adlı eserinin ilk baskısı 2020 yılında YKY yayınlarından çıktı. Kitabın ön kapağında Osmanlı Kuruluş Dönemi dervişlerinden Geyikli Baba'nın bir çizimi, arka kapağında ise kitabı özetleyen bilgiye yer verilmiştir.

1243 Köseadağ Savaşı'nın ardından Anadolu Selçuklu Devleti'nin inkırazı başlamış, hâkimiyetindeki alanlar Moğolların etki alanına girmişti. Uç noktalar nispeten bu etkiden uzak olduğundan buralarda bağımsız beylikler ortaya çıkmıştı. Bunlardan birisi de Osmanlı Beyliği idi. Özellikle Marmara Havzası'nda genişleme imkânı bulan Osmanlılar, Rumeli'ye açılarak hâkimiyet sahalarını genişlettiler.

Devletin genişlemesi ve giderek güçlenmesiyle birlikte İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden âlimler, sûfiler ve gaziler Osmanlı idaresinin olduğu bölgelere göç ettiler. Böylece Osmanlılar farklı diyarlardan gelenlerin birikimiyle; kültürel, dini, idari, askeri ve düşünsel olarak beslendi.

Eser, Osmanlı beyliğinin oluşumunda katkısı olan faktörleri, özellikle Osmanlı'yı askeri ve dini yönden besleyen unsurları ortaya çıkarmaktadır. Haşim Şahin, bu çalışmaya başlamasının sebebi olarak, "Beyliğin oluşum sürecinde önemli pay sahibi oldukları anlaşılan toplumsal faktörler üzerine ayrıntılı bir incelemenin" olmaması olarak izah etmektedir.

* Geliş Tarihi: 13.09.2020, Kabul Tarihi: 17.03.2021. DOI: 10.34189/hbv.98.013

** Doç. Dr. Öğretim Üyesi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ynsarfglu@gmail.com OCID ID:https://orcid.org/0000-0001-7931-8617

Eser, tarihsel arka planla başlamaktadır. Bu anlamda Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminde merkezî iktidar-sufi çevre ilişkilerine özet olarak değinilmiştir. Bununla ilintili olarak Osmanlı coğrafyasına göç eden kitlelerin geçmiş olduğu bölgelerin dinî hareketliliği, Sûfilerin hayatları ve ilk mutasavvıflar ele alınmış, tasavvufun ortaya çıkışı ve tarikatleşmesinin serencamı zikredilmiştir. Türklerin İslam dinini kabulü ve bunda sûfilerin rolleri üzerinde durulmaktadır. Bu tarihsel arka planla başlangıçtan Osmanlılara kadarki süreç ve devamlılık yansıtılmaktadır. Sûfilerin, Türklerin İslam dinine geçişlerindeki rollerinin Türk devletlerinin oluşumunda ve gelişiminde de devam ettiği görülmektedir. Selçuklular'da Tuğrul Bey-Baba Tahir arasındaki ilişkinin, Osmanlılar'da Osman Gazi-Şeyh Edeb Ali ile devam etmesi bir devamlılığın da vurgusudur.

Haşim Şahin, “merkezî iktidar-sûfi çevrelerinin başlangıçtaki bu ilişkisini, yeni kurulan devletin gelişim aşamasında dinî zümrelerin desteğini sağlama amacını taşıması” olarak görmektedir. İktidar ile dinî zümrelerin iş birliği, manevi iktidar ile maddi iktidarın zorunlu bir dayanışması gibi görünmektedir. Bundan dolayı sultanların sûfilerle diyalogları iyi olmuş ve onlara karşı daima hürmetkâr bir biçimde hareket etmişlerdir. Tarihsel arka planda Ahmet Yesevî'den İbnü'l-Arabî'ye Osmanlı dünyasına etkisi olan sûfilere değinilmiştir. Ayrıca Anadolu'nun düşünce dünyasını oluşturan Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'nin üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla sûfiler, yaşam biçimleri, fikirleri ve öğrencileri aracılığıyla Osmanlı coğrafyasında etkili olmuşlardır.

2. Kitaba Dair

Eserin birinci bölümünde öncelikle kuruluştan Yıldırım Bayezid'e kadar Osmanlıların siyasi yapısı genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunun ardından dervişler kronolojik bir sıra ile ele alınmışlardır. Bu anlamda ilk olarak Osman Gazi dönemi dervişlerine değinilmiştir. Bu minvalde Şeyh Edebalı kuruluş esnasında başı çekmektedir. Onun uzun serencamı ve kuruluşdaki rolü üzerinde durulmuştur. Haşim Şahin, Şeyh Edebalı'nın Osmanlı coğrafyasına yerleşmesiyle birlikte etkisinin açık bir şekilde hissedildiğini ifade etmektedir. Ardından bu dönem dervişlerinden Kumral Abdal üzerinde durulmaktadır.

Birinci bölüm Orhan Gazi Dönemi dervişleriyle devam etmektedir. İlk olarak Geyikli Baba incelenmiştir. Ardından Abdal Musa işlenmiştir. Abdal Murad, Karaca Ahmed ve Dûğlu Baba Orhan Gazi dervişlerinden olup, bunlara temas edilmiştir. Sultan I. Murad dönemi dervişlerinden Postinpûş Baba ile bu bölüm devam etmektedir. Yine bu dönemdeki diğer dervişlere de değinilmiştir. Yıldırım Bayezid dönemi dervişleriyle devam eden bölüm, ilk olarak Emir Sultan'a değinilmektedir. Emir Sultan Buhara'dan Bursa'ya gelmiştir. Bu kısım dönemin önemli dervişlerinden birisi olan Somuncu Baba ile devam edilmektedir. Abdal Memed, Bayezid döneminde işlenen son dervıştır. Bu dervişler Osmanlı dünyasının manevi tarafını oluşturdukları gibi, bu toprakların yurt haline gelmelerinde de önemli etkileri olmuş ve Osmanlıların düşünce dünyasının oluşumunda pay sahibi olmuşlardır.

Birinci bölümde dervişlerin ardından fakihler konu edinmiştir. Dervişler göçebe topluluğun his ve gönül dünyalarına hitap ederek onların İslamlaşmalarında ve yetişmelerinde etkili olmuşlardır. Fakihler İslamiyet'in fikhî açıdan öğrenilmesinde Osmanlı dünyasına katkıda bulunmuşlardır. Onlar İslam'ın kitabî bir şekilde öğrenilmesini sağlamışlardır. Bu kısımda öncelikle Osmanlı öncesi fakihleri ele alınmış, işlevlerine değinilmiştir. Ardından kuruluş dönemindeki fakihlere değinilmiştir. Bu anlamda Dursun Fakih'in üzerinde durulmuştur. Dursun Fakih Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini okuyan kişi olarak dikkat çekmektedir. O aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk kadısı olarak da bilinmektedir. Osman Gazi döneminde yaşayan diğer fakihlere de temas edilmiştir.

Birinci bölümde Orhan Gazi dönemindeki sekiz fakihten söz edilmektedir. I. Murad dönemi fakihleri ile bu kısma devam edilmektedir. Bu dönemde de çok sayıda fakihin adı geçmektedir. Bunun ardından Yıldırım Bayezid dönemi fakihleri işlenmektedir.

Birinci bölüm medresedeki dinî zümrelerle devam etmektedir. Osmanlı ilmi hayatı onlarla idame edilmiştir. Bu kısım Osmanlıların ilk medresesinin baş müderrisi Davûd-ı Kayserî'yle başlamaktadır. O, İslam dünyasının farklı bölgelerinde eğitim gördükten sonra Orhan Gazi'nin davetiyle İznik'e gelmiş, burada kurulan ilk medresenin müderrisi olmuştur. Sufî bir kişiliği de olan Davûd-ı Kayserî, bu yönüyle Osmanlı medreselerinin de bu çizgide devam etmesinde etkili olmuştur. Sonrasında Tâceddin Kürdî'ye değinilmektedir. O, Osmanlıların ikinci baş müderrisi olarak dikkat çekmektedir. Onun ardında Alâeddin Ali Esved gelmektedir. İlk Osmanlı şeyhülislamı olarak zikredilen Molla Fenârî ile bu bölüm tamamlanmaktadır. Bunun ardından Gazilere temas edilmiştir. Bu kısım gaza anlayışının temelleri, Osmanlı öncesi dönemde gaza akımları, erken Osmanlı döneminde gaza anlayışı, ilk Osmanlı beyleri ve akıncı gaziler ile devam etmektedir. Osman Gazi döneminde Konur Alp ve Turgud Alp gibi çok sayıda Alp'in gazada yer aldığı görülmektedir. Orhan Gazi zamanında da çok sayıda Alp bulunmaktadır. Akça Koca ve Gazi Abdurrahman gibi gaziler bunlardandır. I. Murad döneminde Evrenos Gazi göze çarpmaktadır. Evrenos Gazi ayrıca Yıldırım Bayezid dönemi gazilerindedir. Yine bu kısımda birçok gazi zikredilmiştir.

İkinci bölüm, Sultanlar, Dervişler, Fakihler ve Gaziler başlığını taşımaktadır. Bu bölüm ilk Osmanlı sultanlarının dinî yaşantılarıyla başlamakta, Sultanların dinî zümrelerle ilişkileriyle devam etmektedir. İlk olarak dervişlerle olan ilişkiler işlenmiştir. İlk Osmanlı beylerinin yapacakları işlerin pek çoğunda Şeyh Edebalî'ye danıştıkları ifade edilmektedir. Bunun ardından fakihlerle ilişkiler ele alınmıştır. Orhan Gazi'nin derviş ve gazilerle ilişkilerinin ardından, I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerindeki dinî zümrelerle ilişkilere değinilmiştir. Bu kısımda kuruluş döneminde tarikatlarla ilişkilerin de üzerinde durulmaktadır.

Eserde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda özellikle uç bölgelerde faaliyet gösteren derviş ve gazilerin devletin oluşumu esnasında önemli roller üstlendikleri ve bunun da sultanlarla olan ilişkilerine yansıdığı görülmektedir. Haşim Şahin, Osmanlı beylerinin dinî zümrelerle olan ilişkilerinin vakıf sayılarından da anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Şahin, Osmanlı beylerinin, dinî zümrelere vakıflar tahsis ederek dervişlerin nüfuzundan siyasî manada yararlanmaya çalıştıklarını, yeni fethedilen topraklarda onlara daha aktif roller verdiklerini, bu sayede iskân ve İslamlaşmayı sağladıklarını, yol üzerinde ve derbentlerde inşa edilen tekkelerle yol güvenliğini, konaklama kolaylığını ve iç huzuru tesis ettiklerini belirtmektedir.

İkinci bölümde bir diğer konu sultanların yaptırdıkları vakıfları ve imaretlerdir. İlk Osmanlı sultanlarının kurdukları vakıfların yanı sıra çocuklarının bu anlamdaki faaliyetleri de ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemdeki hanedan kadınlarının yaptırdıkları zaviyeler de incelenmiştir. Yazar sultanların ve eşlerinin yanı sıra devlet adamlarının da pek çok hayır eseri yaptırdıklarını belirtmektedir.

Üçüncü bölüm, Dinî zümrelerin İşlevleri ve Faaliyet Gösterdikleri Kurumlar başlığını taşımaktadır. Bu bölüm “sosyal ve kültürel hayatta dinî zümreler” ile başlamaktadır. Haşim Şahin, Osmanlı şehirlerinde imamların, müezzinlerin, müftülerin, kadınların, müderrislerin ve seyyit-şeriflerin toplumun değişmeyen unsurlarını teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bunların yanı sıra toplumda ahîlerin, gazilerin ve fakihlerin de önemli paylarının olduğunu zikretmektedir. Tekkelerin beyliğin kuruluşundan itibaren Osmanlı coğrafyasında önemli roller üstlendiklerini belirtmektedir. Bu bölümde, Osmanlı kuruluş dönemi fikir yapılarından, bu dönemdeki imaretlerden ve eğitim hayatında etkin sınıflardan bahsedilmektedir. Yazar, kuruluş ile birlikte Osmanlıların ehl-i sünnet çizgisini takip ettiklerini ve amelî mezheplerinin çoğunlukla Hanefî olduğunu ifade etmektedir. Bu kısımda bahsi geçen zümrelerin savaşlarda üstlendikleri işlevlerden de bahsedilmektedir. Osman Gazi Dönemi'nden Yıldırım Bayezid Dönemi'ne kadar birçok dervişin Osmanlıların yapmış oldukları savaşlarda aktif oldukları görülmektedir. Ardından bu kesimin ihtida hareketlerindeki önemleri üzerinde durulmaktadır. Haşim Şahin, Osmanlı beylerinin ihtida hareketlerinde destekleyici ve teşvik edici çabalarının olduğunu vurgulamaktadır.

Üçüncü bölüm, dervişlerin imar faaliyetlerindeki rolleriyle devam etmektedir. Ardından gazilerin ve fakihlerin iskândaki etkileri üzerinde durulmaktadır. Ali Koca, Konur Alp ve Akça Koca gibi gaziler ile Yahşi Fakih gibi fakihlerin bu anlamdaki somut rollerine değinilmektedir. Bu bölüm, dini zümrelerin faaliyet sahaları olan; Ribâtlar, Hankâhlar ve Kervansaraylar ile sürmektedir. Bu kurumların Osmanlı öncesindeki rolleri işlenerek tarihsel arka planları irdelenmiştir. Ardından zaviye/tekkelerin üzerinde durulmaktadır. Zaviyelerin Osmanlı öncesinden bu döneme uzayan çizgisi üzerinde durulmuş ve bu dönemdeki işlevleri ele alınmıştır. Sonrasında cami ve medreselerin rolleri ele alınmıştır. Cami başlangıçtan itibaren İslam toplumlarının temel taşı olmuştur. Bu nedenle de Osmanlı toplumunda da en önemli kurum olarak öne çıkmaktadır. Onuncu yüzyıla kadar giden medreselerin, zaman içinde geliştikleri ve Osmanlı toplumunda da eğitimin önemli bir parçası haline geldikleri görülmektedir.

Gaziler ve dervişler, Bizans ve Rumeli topraklarına yaptıkları akınlarla İslam dinini bu bölgelere yaymış, söz konusu coğrafyanın İslamlaşmasına katkı sağlamışlardır. Onlar bu bölgelerde inşa ettikleri kurumlar hem bölgede yaşayanların hem de seyahat edenlerin hayatlarını kolaylaştırmada etkili olmuşlardır.

Hâsılı, bu eserle Osmanlı coğrafyasının sahip olduğu avantajlı konumdan dolayı göç etmek için cazibeli bir bölge haline geldiği, bu sebeple birçok gazi ve dervişin buraya gelerek aktif bir şekilde gaza yaptıkları görülmektedir. Aynı zamanda İslam dünyasından birçok âlimin bu bölgeye geldiği, Osmanlıların kültürel, dinî ve düşünce dünyalarına katkıda buldukları anlaşılmaktadır. İslam dünyasının farklı coğrafyalarından gelen insanların birikimi, Osmanlı potasında erimiş nevi şahsına münhasır bir Osmanlı medeniyet anlayışı bu sayede ortaya çıkmıştır.

